

Prof. Dr. Bekir KARLIĞA
M.Ü. Öğretim Üyesi

Endülüs'ün Acı Sonu

1-Endülüs'ün fethi:

Miladın 711. senesinin ılık bir ilkbahar gününde Mûsa İbn Nusayr'ın azatlı kölesi Berberî asıllı Târik bin Ziyâd, 7000 kişilik ordusuyla, bugün kendi adını alan kıstaktan geçerek karşı kıyıdaki kayalık bölgede, Vizigötlerin ve Wandalların ülkesine (Anadalusiyya) ayak bastı. Dönüşü olmayan bir yola baş koymuş ve gönül vermiş olan Târik, karşı sahile çıkar çıkmaz, gemilerini yakınca, bu kayalık bölgeden içerlere doğru ilerlemeye başladı. Neye uğradıklarını anlayamayan Vizigotlar, "Gökten mi, yerden mi geldiklerini bilemediğimiz bir millet topraklarımıza saldırdı." diye çevre diyarlara haberciler gönderdiler. (İbn Hallikân, Vefayâtü'l-A'yân, V, 321).

Ve Janda isimli bir küçük gölün kıyısında, Barbata Irmağı'nın tam ağzında, Kral Rodrik'in (İslâm kaynaklarındaki adıyla Lezrîk) kendilerinden birkaç kat büyük (25000 kişilik) ordusuyla karşı karşıya geldiler. Ancak sayıca çok ve mücehhez orduya karşı, Târik bin Ziyâd, emrindeki askerleri cihad ve gazâ rûhuyla harekete geçirdi ve bir konuşma yaptı. Bu destânî konuşmanın metnini başta İbn Hallikân olmak üzere İslam kaynakları aynen şöyle naklediyorlar:

"Ey insanlar! Nereye kaçabilirsiniz artık? Arkanızda deniz, önünüzde düşman. Allah'a and olsun ki, sizin için sabır ve sadâkatten başka yapacak bir şey yok. İyi biliniz ki, siz bu adada cimriler meclisindeki öksüzlerden daha az imkana sahipsiniz. Karşınızda düşman, askerleri ve silahlarıyla sizi bekliyor. Yiyecekleri sebil gibi. Sizin neyiniz var? Kılıçlarınızdan başka sığınacağınız ve düşmanlarınızın elinden kapabileceğinizden başka yiyeceğiniz yok. Uzun süre azıksız kalıp da bir şey beceremezseniz, yerinizde yeller eser. Sizin korkunuzla dolu bulunan yürekler yerlerini, size karşı cesaretle dolmuş yüreklerle bırakır. Bu azgın düşmana karşı direnerek, düşmeniz ihtimali bulunan kötü âkıbet ve hüsrândan kendinizi koruyunuz. Onun sırlarla tahkim edilmiş kenti, sizi bu acı sonuca sürükleyebilir.

Ölümü göze alırsanız, fırsatları değerlendirebilirsiniz. Ben, kendimi kurtarabileceğim bir şeyi size emretmiyorum. Ve sizi, en basit karşılığı canlar olan bir yola da sürüklemiyorum. İşe, ilkin kendi nefsimden başlıyorum.

İyi biliniz ki, pek az bir meşakkate katlanırsanız, sürekli ve çok zevki güzellikler elde edebilirsiniz... Bu adada, inci ve mercanlar içinde yüzen, altınla örülü elbiseler giyen, taç ve taht sahibi hükümdarların konaklarında salınan hûrî misâli güzel Yunanlı (İspanyol) kızlar bulunduğunu duymuşsunuzdur herhalde. Abdülmelik oğlu Velîd, Arap kahramanlar olarak sizi seçti. Sizin bu adanın krallarına damat ve hısım olmanızı istedi. Çünkü sizin, atılan oklara karşı göğüs gereceğinizden, güçlü kuvvetli süvarîlere karşı koyacağınızdan emindi. İ'lây-ı kelimetullah (Allah'ın buyruğunun yüceltilmesi) ile, adada Allah'ın dininin hâkim kılınması konusunda onun payına düşen, sizinle birlikte ilâhî sevâba nâil olmaktır. Bu adanın ganîmetleri, ne halîfenin, ne de diğer Müslümanlarındır, yalnızca sizindir. İki cihanda namınızı yaşatacak olan bu büyük işte başarı, yalnız Allah'tandır.

İyi bilin ki, sizi davet ettiğim bu işe ilk koşan ben olacağım. İki topluluk karşılığında, milletin azgını olan Lezrîk'in (Rodrik) üstüne kendimi atacağım ve inşallah onu ben öldüreceğim. O esnada siz de benimle birlikte atılın. Eğer ben, ondan sonra ölecek olursam, onun işini bitirdiğim için artık size bir şey kalmaz. Ve o zaman siz, başınıza geçecek akıllı birini bulursunuz. Ama ondan önce ben ölecek olursam, bu kararlı davranışta beni takip edin ve siz de kendinizi onun üzerine atın. Bu adayı fethedebilmenin biricik yolu onu öldürmektir." (İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân, V. 319; Neşreden, İhsân Abbâs, Beyrut-1977)

Yapılan savaşta Vizigot ordusu yerle bir edildi. Rodrik'in âkıbeti dahi bilinmez oldu. Bir Hıristiyan yazarın ifadesiyle: "Elde ettikleri bu kesin sonuçtan sonra Müslümanlar İspanya içlerine doğru gezintiye çıkar gibi girip ilerlemelerini devam ettirdiler." (Philip K. Hitti, Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi, III, 778, Türkçe'ye çeviren, Salih Tuğ, İstanbul-1980)

Sağlam surları bulunduğu için Sevilla'yı bir yana bırakıp Ecije'den Toledo'ya doğru yollanan bir grup Müslüman, Muğis er-Rûmi'nin başkanlığında Kurtuba (Cordoba) önlerine geldi.

Gırnata yakınlarındaki Elvire (el-Bire) kentini alıp adanın Doğu tarafına doğru ilerleyerek Mursiye'yi (Mürchie) fethetti ve müteakiben daha önce Toledo'ya doğru hareket etmiş bulunan Târik bin Ziyâd'a Toledo önlerinde iltihak etti.

Târik bin Ziyâd, önce Toledo'nun çevresindeki yerleşim mahallelerini zaptetmiş, arkasından da o günkü Vizigot Krallığı'nın başkenti ve yarımadanın merkezi olan Toledo'yu (Tuleytule) fethetmişti. Böylece bir ilkbaharda başlayan hareket, sonbahara gelindiğinde Yarımada'nın yarısının fethi ile sonuçlanmıştı.

Ertesi yıl "Yeşil Ada"ya gelen İfrîkiyye (Afrika) valisi Mûsâ ibn Nusayr, bizzat fetihleri sürdürecektir. İlk (713) müstahkem surlarla çevrili olan Sevilla'yı alarak Kuzey Batıya doğru yürümüş ve Merida'yı bir yıllık kuşatmadan sonra fethetmişti. Kısa bir süre sonra da İberik Yarımadası'nın Kuzey kısımlarındaki Zaragoza kentini zaptederek, Aragon, Léon, Austrias ve Galicia bölgelerini kontrol altına almıştı. Müteâkip yedi yıl zarfında, "Yeşil Ada"nın her tarafı Müslümanların kontrolüne geçmiştir.

Fethedilen bu yerlere, Arabistan'dan getirtilen Müslümanlar yerleştirilmeye başlandı. Şam'lılar, Elvire'ye; Ürdün'lüler, Beriyye'ye; Filistin'liler, Şezone'ye; Hıms'lılar, İsbîliyye'ye; Kinnisrîn halkı Ceyyân'a; Mısır'lılar Bâcce'ye ve bir kısmı da Mürsiye'ye yerleştirilmişlerdir. (İbnu'l-İzârî, Beyanü'l-Mağrib fi Ahbari'l-Mağrib, II, 33, Beyrut-Tarihsiz)

2- Müslümanlar'ın Avrupa içlerine doğru ilerleyişleri:

Mûsâ ibn Nusayr'dan sonra yerine oğlu Abdülaziz ibn Mûsâ, ondan sonra da Eyyub ibn Habîb Endülüs eyaletinin valiliği görevini üstlendiler. Daha sonra vali olan Sürr ibn Abdurrahmân es-Sakafî (Batı kaynaklarında Alahor diye tanınıyor) 717 veya 718 yılında Pyrene dağlarını aşarak Fransa içlerine seferler tertip etmeye başlar. Onun yerine geçen Semh İbn Mâlik el-Havlânî 720 yılında Narbonne (Arapça kaynaklarda Arbûne) kentini zapteder. Ertesi yıl da Aquitaine dükü Eudes'in başkenti olan Toulouse kentini kuşatarak burada şehit düşer. 721 de valilik göreviyle Endülüs'e gelen Abdurrahmân el-Ğâfikî Semh ibn

Mâlik'in intikâmını almak üzere Dük Eudes ile savaşır ve Batı'ya doğru ilerleyerek Bourdeaux kentini kuşatır.

Abdurrahmân el-Ğâfikî, 732 yılında ilerlemesini sürdürerek Poitiers (Paris'e 334 km.) kentinin dışında bulunan yerleşim mahallerini zapteder, buradan ilerleyerek daha yukarıdaki Tours (Paris'e 234 km) kentini kuşatır. Sonbaharın bu yağışlı ve soğuk günlerinde geriye dönerken Clain ile Vienne ırmaklarının birleştiği Châtellerauld yakınlarında (Poitiers, 35, Tours, 70 km.) Merovenj hükümdarlık ailesinin saray nazırı Charles Martel ile karşılar. Yedi günlük bir bekleyişten sonra Ekim 732 de Abdurrahmân, bizzat saldırıyı başlatarak şehit düşer. İki ordu arasında büyük bir savaş olmamakla beraber, o gün akşama kadar süren çatışmada iki tarafta birbirine önemli derecede zayıyat verdimişti. Akşam kararınca, komutanlarını kaybetmiş olan Müslümanlar, karanlıktan istifade ederek geri çekilmişlerdi.

"Ey insanlar! Nereye kaçabilirsiniz artık? Arkanızda deniz, önünüzde düşman. Allah'a and olsun ki, sizin için sabır ve sadâkatten başka yapacak bir şey yok. İyi biliniz ki, siz bu adada cimriler meclisindeki öksüzlerden daha az imkana sahipsiniz. Karşınızda düşman, askerleri ve silahlarıyla sizi bekliyor. Yiyecekleri sebil gibi. Sizin neyiniz var? Kılıçlarınızdan başka sığınacağınız ve düşmanlarınızın elinden kapabileceğinizden başka yiyeceğiniz yok.

Müslüman kaynaklar bu savaşa fazla önem atfetmezler. Sadece şehitler yolu anlamına "Balātu's-Şühedâ"daki bir seferden söz ederler. Ne ünlü tarihçi Taberî'de, ne de İbnu'l-Kûtiyye'de Poitiers savaşının adı bile geçmezken, yalnız bir tek kaynakta şöyle bir bilgiye rastlanmaktadır: "Ubeyde (Kuzey Afrika vâlis), Abdurrahmân ibn Abdullah el-Akkî'ye (el-Ġâfikî) İspanya üzerinde yetkiler vermişti. İşinin ehli olan Abdurrahmân, Franklara karşı akınlar tertip etti. Bunlar İspanya'nın uzağında bulunan düşmanlardı. Abdurrahmân büyük ğanîmetler elde etti ve savaşlar kazandı. Sonra bir başka akın tertip etti ve bütün arkadaşlarıyla birlikte İslâm uğruna şehit oldular. Onun ölümü 115 (M.733-734) yılına rastlamıştı." (İbn Abdülhakem, Futûhu Mısır ve Ahbâruha, 216-217)

Batı kaynakları ise bu olayı aşırı biçimde büyütmektedirler. Hatta yakın zamanlara kadar; Poitiers yenilgisi olmasaydı, bütün Avrupa Müslüman olacaktı diyerek kıtayı bu feci akibetten Charles Martel'in kurtarmış olduğunu iddia etmekteydiler. Nitekim Edward Gibbon şunları yazmaktadır: "Sarrasinler (Müslümanlar) Cebel-i Târik kayalığından Loire ırmağı kıyılarına kadar binlerce yeri alarak muzafferâne ilerleyişlerini sürdürdüler. Bir o kadarını daha almış olsalardı, Polonya sınırına ve İskoçya dağlarına kadar gelmiş olacaktardı -ki Rhin nehrini geçmek, Nil ve Fırat nehirlerini geçmekten daha kolaydır- öte yandan da Arap deniz filosu deniz savaşına katılmaksızın Tamise nehrine girebilecekti. Ve o zaman belki de Oxford'daki okullar şimdi ezbere Kur'ân okuyacak ve bu üniversitelerin yüksek kürsülerinden sünnetli bir halka Muhammed'in vahyinin kutsallığı ve gerçekliği anlatılıp gösterilecekti." (Edward Gibbon, Histoire du Declin et de la Chute de l'Empire Romain, I I, 609; Fransızca'ya çeviren, M. F. Guizot, Paris-1983) Hatta

On ikinci yüzyılın bazı kronikleri bu savaşın önemini abartmak için: "Charles'in, çekiciyle (çekiç anlamına gelen "Martel" kelimesini telmih ederek) 350 000 veya 360 000 Müslüman'ı öldürdüğünü, frankların kaybının ise sadece 1500 kişiden ibaret bulunduğunu" nakletmişlerdir ki E. Edward Gibbon bile bu rakamın çok mübâlağalı olduğunu bildirmektedir. (Edward Gibbon, A.g.e., II, 609)

Ancak modern araştırmacılar, bu savaşın Batılı kaynaklarda abartıldığı gibi dünyanın çehresini değiştiren bir savaş olmadığı kanısındadırlar. Hatta Henri Pirenne'in ifadesiyle: "Bu savaş, ona atfedilen öneme sahip değildir. Atilla'ya karşı kazanılan zaferle kıyaslanamaz bile. Bir tâlân hareketinin sonunu ifade etmektedir. Eğer Charles (Martel) yenilseydi, tâlânın boyutu biraz daha büyüdü o kadar." (Henri Pirenne, Mahomet et Charlemagne (Türkçe çevirisi, M. Ali Kılıçbay, Hz. Muhammed ve Charlemagne), 191, Ankara-1984)

Savaşın boyutu eğer bu kroniklerde anlatılan kadar önemli olsaydı, her halde Kilise, Batı Hıristiyanlığına İslam tehlikesinden koruyan Charles Martel'i bir Aziz ilan ederdi. Halbuki Kilise, ondan çok torunu Charlemagne'i yüceltmeye özen göstermiştir. Hatta, Kilise'nin mallarını elinden aldığı için kabrinin bir Cehennem çukuru olup içinden zaman zaman duman kokusu geldiğini ve bir kutsal kişinin rüyasında onun rûhunu, azap içerisinde kıvrırırken gördüğünü bildirir. (Edward Gibbon, A.g.e., II, 609)

Böylece Hz. Peygamber'in vefatından 80 yıl sonra Müslümanlar, Hicâz çöllerinden kalkıp, İberik Yarımadası'na ayak basmışlar ve bundan 20 yıl sonra da, yani Hz. Peygamber'in vefâtından 100 yıl sonra Paris'in 234 km yakınlarına kadar gelmişlerdi. İnanılması çok güç bu gerçeği Philip K. Hitti, şöyle ifade ediyor: "Resûlullahın vefâtından 100 yıl sonra, onun yerine hükümet eden ve Dimâşk'ta oturan İslam Halifeleri, Çin'den Fransa içlerindeki Gaul'ler ülkesine kadar uzanan bir imparatorluğa başkanlık ediyorlardı" (Philip K. Hitti, A.g.e., III, 790)

3- Bir Prens geldi Endülüs'e:

Fetihten yaklaşık elli yıl sonra, vatan cüdâ olmuş bir prens geldi Endülüs'e. Dedelerin intikamını torunlardan alan kaderin bilinmez cilvesi ile büyük bir katliamdan canını zor kurtaran bu garip Emevî şehzâdesi, soluğu atalarının zamanında fethedilmiş olan bu eyalette aldı. Hayatın zorluklarıyla pençeleşerek Cebelitârik'i aşan, sonraları "Abdurrahmân ed-Dahîl" diye şöhret bulacak olan bu Rahmân'ın kulu, kısa zamanda kendini tanıtarak otoritesini kabul ettirdi. Ve Vadiyyü'l-Kebîr (Qadalguir) ırmağı kıyısında giriştiği savaşı zaferle neticelendirerek üç yüz yıllık bir imparatorluğun temellerini attı.

Çocukluğunu "Dimeşkü's-Şâm" da geçirmiş olan bu asil hükümdâr, şehzâdeliği döneminde av partileri tertip ettiği yazlık sarayın tatlı hatıralarını zihninden bir türlü silemez ve onun bir benzerini Münyetü'r-Rusâfe'de yaptırır. Bu mütevazı sarayın bahçesine de Suriye'den bir hurma fidanı getirtilip diktirir. Bir süre sonra boy salmaya başlayan hurma fidanı gözüne ilişince, anayurdunun özlemiyle, geçmişin iç içe yer aldığı şu lirik mısraları mırıldanır:

"Rusâfe'de gezinirken, bir hurma fidanı ilişti gözüme;
Hurmalar ülkesinden kalkıp Batı toprağına düşmüş.
Dedim ki: Sen de bana benziyorsun gariplikte,
Ve uzun süre aileden, çocuklardan uzak kalmada.
Sen de yaşamaya çalışıyorsun, yabancı olduğun bu toprakta.
Sabah rüzgârlarının getirdiği yağmur, sulamış seni, yabanda."

Müslüman kaynaklar bu savaşa fazla önem atfetmezler. Sadece şehitler yolu anlamına "Balātu's-Şühedâ"daki bir seferden söz ederler. Ne ünlü tarihçi Taberî'de, ne de İbnu'l-Kûtiyye'de Poitiers savaşının adı bile geçmezken, yalnız bir tek kaynakta şöyle bir bilgiye rastlanmaktadır: "Ubeyde (Kuzey Afrika vâlis), Abdurrahmân ibn Abdullah el-Akkî'ye (el-Ğâfikî) İspanya üzerinde yetkiler vermişti. İşinin ehli olan Abdurrahmân, Franklara karşı akınlar tertip etti. Bunlar İspanya'nın uzağında bulunan düşmanlardı. Abdurrahmân büyük ğanîmetler elde etti ve savaşlar kazandı. Sonra bir başka akın tertip etti ve bütün arkadaşlarıyla birlikte İslâm uğruna şehit oldular. Onun ölümü 115 (M.733-734) yılına rastlamıştı." (İbn Abdülhakem, Futûhu Mısır ve Ahbâruha, 216-217)

Batı kaynakları ise bu olayı aşırı biçimde büyütmektedirler. Hatta yakın zamanlara kadar; Poitiers yenilgisi olmasaydı, bütün Avrupa Müslüman olacaktı diyerek kıtayı bu feci akibetten Charles Martel'in kurtarmış olduğunu iddia etmekteydiler. Nitekim Edward Gibbon şunları yazmaktadır: "Sarrasinler (Müslümanlar) Cebel-i Târik kayalığından Loire ırmağı kıyılarına kadar binlerce yeri alarak muzafferâne ilerleyişlerini sürdürdüler. Bir o kadarını daha almış olsalardı, Polonya sınırına ve İskoçya dağlarına kadar gelmiş olacaktardı -ki Rhin nehrini geçmek, Nil ve Fırat nehirlerini geçmekten daha kolaydır- öte yandan da Arap deniz filosu deniz savaşına katılmaksızın Tamise nehrine girebilecekti. Ve o zaman belki de Oxford'daki okullar şimdi ezbere Kur'ân okuyacak ve bu üniversitelerin yüksek kürsülerinden sünnetli bir halka Muhammed'in vahyinin kutsallığı ve gerçekliği anlatılıp gösterilecekti." (Edward Gibbon, Histoire du Declin et de la Chute de l'Empire Romain, I I, 609; Fransızca'ya çeviren, M. F. Guizot, Paris-1983) Hatta

On ikinci yüzyılın bazı kronikleri bu savaşın önemini abartmak için: "Charles'in, çekiciyle (çekiç anlamına gelen "Martel" kelimesini telmih ederek) 350 000 veya 360 000 Müslüman'ı öldürdüğünü, frankların kaybının ise sadece 1500 kişiden ibaret bulunduğunu" nakletmişlerdir ki E. Edward Gibbon bile bu rakamın çok mübâlağalı olduğunu bildirmektedir. (Edward Gibbon, A.g.e., II, 609)

Ancak modern araştırmacılar, bu savaşın Batılı kaynaklarda abartıldığı gibi dünyanın çehresini değiştiren bir savaş olmadığı kanısındadırlar. Hatta Henri Pirenne'in ifadesiyle: "Bu savaş, ona atfedilen öneme sahip değildir. Atilla'ya karşı kazanılan zaferle kıyaslanamaz bile. Bir tâlân hareketinin sonunu ifade etmektedir. Eğer Charles (Martel) yenilseydi, tâlânın boyutu biraz daha büyüdü o kadar." (Henri Pirenne, Mahomet et Charlemagne (Türkçe çevirisi, M. Ali Kılıçbay, Hz. Muhammed ve Charlemagne), 191, Ankara-1984)

Savaşın boyutu eğer bu kroniklerde anlatılan kadar önemli olsaydı, her halde Kilise, Batı Hıristiyanlığına İslam tehlikesinden koruyan Charles Martel'i bir Aziz ilan ederdi. Halbuki Kilise, ondan çok torunu Charlemagne'i yüceltmeye özen göstermiştir. Hatta, Kilise'nin mallarını elinden aldığı için kabrinin bir Cehennem çukuru olup içinden zaman zaman duman kokusu geldiğini ve bir kutsal kişinin rüyasında onun rûhunu, azap içerisinde kıvrılırken gördüğünü bildirir. (Edward Gibbon, A.g.e., II, 609)

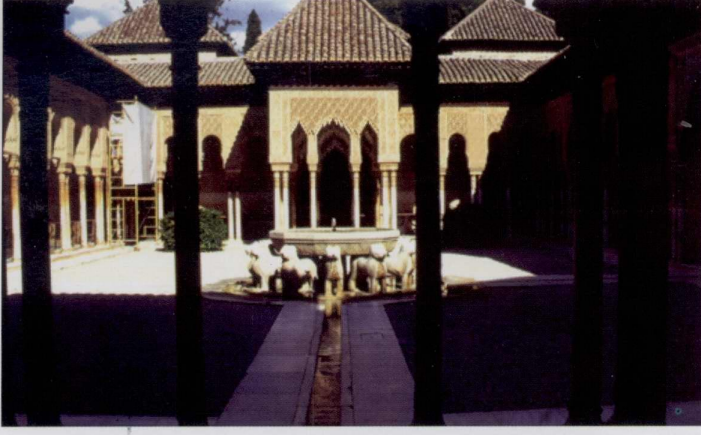
Böylece Hz. Peygamber'in vefatından 80 yıl sonra Müslümanlar, Hicâz çöllerinden kalkıp, İberik Yarımadası'na ayak basmışlar ve bundan 20 yıl sonra da, yani Hz. Peygamber'in vefatından 100 yıl sonra Paris'in 234 km yakınlarına kadar gelmişlerdi. İnanılması çok güç bu gerçeği Philip K. Hitti, şöyle ifade ediyor: "Resûlullahın vefatından 100 yıl sonra, onun yerine hükümet eden ve Dimâşk'ta oturan İslam Halifeleri, Çin'den Fransa içlerindeki Gaul'ler ülkesine kadar uzanan bir imparatorluğa başkanlık ediyorlardı" (Philip K. Hitti, A.g.e., III, 790)

3- Bir Prens geldi Endülüs'e:

Fetihten yaklaşık elli yıl sonra, vatan cüdâ olmuş bir prens geldi Endülüs'e. Dedelerin intikamını torunlardan alan kaderin bilinmez cilvesi ile büyük bir katliamdan canını zor kurtaran bu garip Emevî şehzâdesi, soluğu atalarının zamanında fethedilmiş olan bu eyalette aldı. Hayatın zorluklarıyla pençeşerek Cebelitârik'ı aşan, sonraları "Abdurrahmân ed-Dahîl" diye şöhret bulacak olan bu Rahmân'ın kulu, kısa zamanda kendini tanıtarak otoritesini kabul ettirdi. Ve Vadiyyü'l-Kebîr (Qadalguir) ırmağı kıyısında giriştiği savaşı zaferle neticelendirerek üç yüz yıllık bir imparatorluğun temellerini attı.

Çocukluğunu "Dimeşkü's-Şâm" da geçirmiş olan bu asil hükümdâr, şehzâdeliği döneminde av partileri tertip ettiği yazlık sarayın tatlı hatıralarını zihninden bir türlü silemez ve onun bir benzerini Münyetü'r-Rusâfe'de yaptırır. Bu mütevazı sarayın bahçesine de Suriye'den bir hurma fidanı getirtilip diktirir. Bir süre sonra boy salmaya başlayan hurma fidanı gözüne ilişince, anayurdunun özlemiyle, geçmişin iç içe yer aldığı şu lirik mısraları mırıldanır:

"Rusâfe'de gezinirken, bir hurma fidanı ilişti gözüme;
Hurmalar ülkesinden kalkıp Batı toprağına düşmüş.
Dedim ki: Sen de bana benziyorsun gariplikte,
Ve uzun süre aileden, çocuklardan uzak kalmada.
Sen de yaşamaya çalışıyorsun, yabancı olduğun bu toprakta.
Sabah rüzgârlarının getirdiği yağmur, sulamış seni, yabanda."

kabullenmeyerek el-Adil adıyla kendisini Halîfe ilan etti. Öteki bazı vilayetlerin valileri de öz kardeşleri olduğundan, onun halîfeliğini desteklediler. Halîfe Adil Merrâkeş'e gidip tahta oturunca İsbîliyye (Sevilla) valisi olan kardeşi İdrîs baş kaldırarak Me'mun lakabıyla halîfeliğini ilan etti. Merrakeş halkı da Adil'e isyan ederek, onu öldürdüler ama yerine de kardeşlerinden birini değil yeğeni Yahya ibnü'n-Nâsır'ı halîfe seçtiler. Bunun üzerine Me'mûn, Kastille kralı III. Fernando'dan kendisine yardım etmesi durumunda Endülüs'ün bazı kentlerini ona bırakacağı gibi, Merrakeş'te bir kilise yapımına da izin verebileceğini bildirdi. Fırsatı ganîmet bilen Fernando, bu yardımı kabul etti. Me'mûn da el-Muvahhidûn ve Kastille orduları desteğinde Merrakeş'e girerek Yahya'yı öldürüp tahtına oturdu. Merrakeş'te hakim olan Mehdî ibn Tûmert akîdesi mensuplarına ve taraftarlarına karşı savaş açtı, fakat fazla yaşamayarak öldü. {629/1232}

el-Muvahhidûn hanedânının iç entrikaları ve amansız hasım olan Kastille imparatorlarıyla işbirliği yapmaları, gerek kendi ülkelerinde, gerekse Endülüs'te el-Muvahhidûn'a karşı tepkilerin doğmasına neden oldu. Nitekim Murcie'de sıradan bir asker olan ve eski Saragosse (Sarakosta) emîrlerinin soyundan gelen Muhammed ibn Yûsuf ibn Hûd Endülüs'ün hem el-Muvahhidûn hânedânının, hem de Hıristiyanların zulmünden kurtarılması gerektiğini savunarak 1228 yılında isyan etti. el-Muvahhidûn ve Kastille işbirliğini içine sindiremeyen Müslüman Endülüslülerin de desteğini sağlayan İbn Hûd, Müslümanların yaşadığı bölgelere hakim oldu. Ne var ki bir yandan el-Muvahhidûn hanedânı taraftarlarıyla çarpışırken, diğer yandan da Hıristiyanlarla mücadele etmek zorunda kaldı. İki kez Kastille ordularına yenildi. Tekrar ordu toplamak üzere gittiği Elmeriyye'de bir Hıristiyan cariyenin kandırması sonucu, kendisinin seçtiği bir emîr olan Remîmî tarafından öldürüldü.

İbn Hûd ile el-Muvahhidûn'un mücadelesinin dorukta olduğu sırada, Nasrî ailesinden İbnü'l-Ahmer diye bilinen Muhammed İbn Yûsuf sessizce Ceyyân (Jen) ve çevresinde egemenliğini ilan etti. İbn Hûd'un öldürülünce Gırnata halkının daveti üzerine kente gelen Muhammed İbn Yûsuf egemenliğini ilan etti. Daha sonra Malaga'yı da alarak bütün güney Endülüs'e hakim oldu. Fakat III. Fernando, İbn Yûsuf'un güçlenmesinden endişelenerek üzerine bir ordu gönderdi. Ordunun yenilmesi üzerine oğlu Alphonso komutasında yeni kuvvetlerle Gırnata'yı kuşattı. İbnü'l-Ahmer yenileceğini anlayınca; Kastille kralıyla yıllık 150 000 altın haraç vermek, katılacağı savaşlarda kendisine asker sağlamak ve çevredeki bazı yerleşim merkezlerini ona bırakmak şartıyla 20 senelik bir barış anlaşması imzaladı.

Muhammed ibn Yûsuf'un vefatından sonra yerine geçen oğlu Ebu Abdullah Muhammed el-Fakîh, bir yandan Fernando ile iyi ilişkilerini sürdürürken, diğer yandan babasının son yıllarında güttüğü politikaya uyarak Mağrib'te hakim olan Benû Merîn hanedânı ile alakalarını pekiştirmeye çalıştı. İspanyolların baskısı artınca, Endülüs'ün ileri gelenlerinden bir heyet seçerek Benû Merîn başkentine gönderdi.

Bu vesile ile yolladığı mektupta şöyle diyordu: "İslâm düşmanı Hıristiyanların kolu uzadıkça uzadı, Müslümanların kanatları ise büzüldükçe büzüldü. Başkentleri ellerinden alındı, ülkeleri yağmalandı. Erkekleri öldürüldü, dişileri ve köpeleri esir edildi. Malları ganîmet oldu. Hıristiyanlar, gök gürültüleri, yıldırımları, orduları ve tehditleriyle geldiler. Nihayet elimizde kalan minberleri, mihrapları, mescitleri ve camileri de ister oldular ki oralara haçlarını diksinler, papazlarını, piskoposlarını oturtsunlar. Allah, senin ayaklarının altına büyük bir mülk serdi. Onun yolunda cihâd ettiğin, hakkını verdiğin, dinini tamamlayıp onu desteklediğin için sana teşekkür ediyor. Niyetinin hayırlı olduğunu biliyor...."

Eğer dünyayı istiyorsan; işte sana Endülüs, "dalları sarkmış, bahçeleri yücelmiş" (bir âyeti telmîh ediyor) olarak. Yok eğer âhireti istiyorsan, işte sana orada bitmez tükenmez cihâd. Bu cenneti Allah; sizin kılıçlarınızın gölgesi ve bildiğiniz şeye katlanmanız için hazırlamış bulunuyor. Biz kâfirlere karşı önce yüce Allah'tan sonra beneklenmiş meleklerden, sonra da sizden yardım istiyoruz."

Bu etkili üslup ile coşan İbn Merîn, Endülüs'e gelerek Hıristiyanların zaptettikleri birçok kaleleri geri aldı. Bunun üzerine Ukâb savaşından beri sürekli mağlubiyetle ezilmiş ve ümitsizliğe düşmüş olan Müslümanlar, büyük bir sevinç duyular, kendilerine güven gelmeye başladı. Ancak kısa bir süre sonra İbnü'l-Ahmer ile İbn Merîn'in arası açıldı. Merînîler, Gırnata'yı zaptetmek için harekete geçtiler ve bu hususta Kastille imparatoru ile anlaşma zemîni aradılar. Benu Ahmer ile Merînîler arasındaki ihtilaftan yararlanmak isteyen Kastille imparatoru; Benu Ahmer ile arası açık olan Eşkeylûle ailesini de yanına alıp Gırnata'yı kuşattı ise de Benu Ahmer'in direnmesi sonucu, geri çekilmek zorunda kaldı. Durumun Müslümanlar açısından vahamet arz ettiğini gören İbn Merîn, Malaga'yı kendi gemilerine üs olarak vermesi şartıyla İbnü'l-Ahmer ile barış yaptı.

İşte bu sıralarda Kastille imparatorluğu tahtına geçmiş bulunan bilim ve sanat düşkünü X. Alphonso (Bilge Alphonso) Müslümanlarla dostane ilişkiler kurup İslam bilim ve kültüründen yararlanmak istiyordu. Ancak bundan rahatsızlık duyan Bilge Alphonso'nun oğlu Sancho, babasını tahtından

indirmek istedi. Bunun üzerine Bilge Alphonso da Mağrib'te hakim olan Merînîler'den yardım talep etti. Bu vesile ile Sultân Ebu Yûsuf el-Mansûr tekrar adaya geçerek Madrid önlerine kadar ilerledi. Nihayet X. Alphonso 1287 yılında sürgünde öldü. Müteakip yıllarda Sultan Mansûr birkaç kez daha Yarımada'ya geçerek Kastille ordularını mağlup etti. Onun yerine geçen oğlu Emîr Ebu Ya'kûb da babasının politikasını sürdürdü. Böylece Benü Merîn'in yardımıyla Gırnata emîrliği hayatını devam ettirdi.

Ebu Abdullah'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ebu Abdullah Muhammed el-Mahlû', hastalıklı ancak edebiyat ve sanat düşkünü bir hükümdârı. Bir halk ayaklanması sonucu tahttan indirilip yerine kardeşi Nasr geçti. Genç ve gösteriş düşkünü olan bu hükümdâr, Mağrib ile iyi ilişkileri sürdürmeyi başaramadı. Mağrib ile Gırnata ilişkilerinin iyi olmadığını gören Aragon ve Kastille krallıkları işbirliği yaparak Cebel-i Târik ve Elmeriyye deniz üslerini ellerine geçirip Mağribîlerin Yarımada'ya kolayca girip çıkmalarını önlediler. Ardından da Gırnata ve çevresindeki Müslüman yerleşim mahallerine saldırdılar. Bunun üzerine genç hükümdâr onlarla dostluk anlaşmaları yaptı. Buna karşı çıkan halk isyân ederek hükümdârı tahttan indirip yerine amcasının oğlu Ebu Saîd'i geçirdi. Öncelikle ülkenin iç işlerini düzene koyan Ebu Saîd, Kastille ordularını yenilgiye uğrattı. Bir Hıristiyan cârîye yüzünden amcası oğlu tarafından bıçaklanarak 1325 yılında öldürülünce, yerine Gırnata emîrlerinin en ünlüsü olan Ebu'l-Haccâc Yûsuf geçti. Yûsuf devlet işlerini dirâyetli veziri Hâcib Rıdvân'a bıraktı. Aslen Katalan veya Kastille'li olan bu mühtedî vezir, Gırnata emîrliğini her alanda ilerletti.

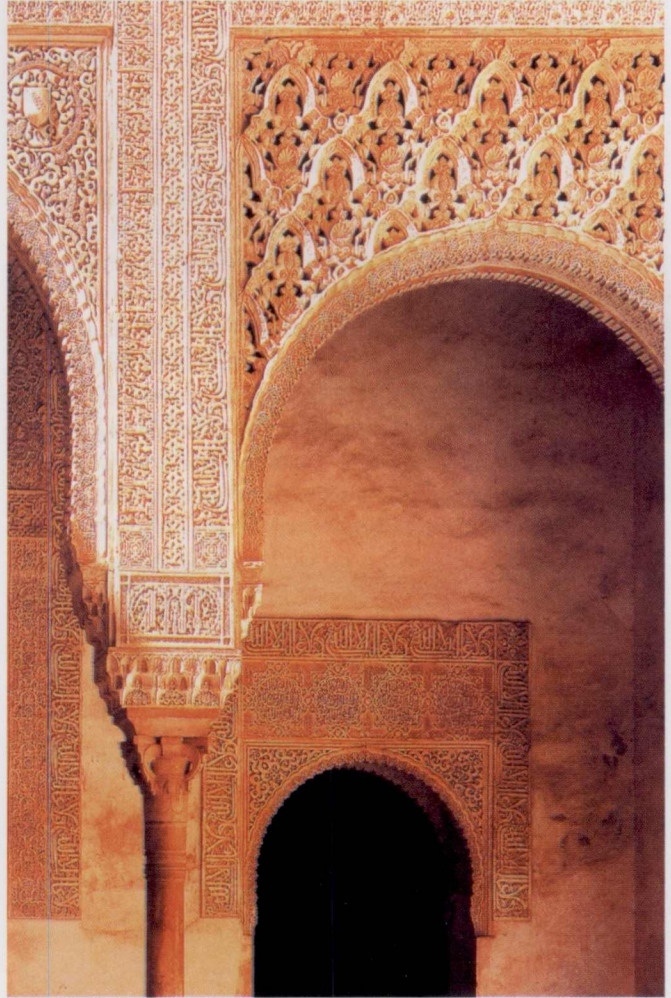
Çevresinde bilim, sanat ve edebiyat adamlarını toplayan, bütün olumsuz şartlara rağmen Gırnata'yı güzel mimarî eserlerle süsleyen ve el-Hamrâ Sarayı'nın büyük bir bölümünü yaptıran bu değerli hükümdâr, bir Ramazan Bayramı günü öldürülünce (1354) yerine geçen oğlu Muhammed el-Ğanî billah, babasının güttüğü politikayı sürdürerek devlet işlerini Ebu'n-Naîm Rıdvân'a teslim etti, kendisi bilim, sanat ve mimarî işleriyle ilgilendi. Arap nesrinin zirvelerinden birisi olan ünlü edîb Lisânu'd-Dîn İbnu'l-Hatîb bu hükümdâr zamanında vezirlik yapmıştı. Onun emîrliğinin ilk döneminde Kastille iç karışıklıklarla dolu olduğundan Gırnata Emîrliği rahat bir nefes almıştı. Ancak bir müddet sonra iç karışıklıklar sonucu vezîri Rıdvân öldürüldü, kendisi de kardeşi İsmail adına tahttan ferâğat etmek zorunda kaldı ve yakın dostu Mağrib sultânının isteği üzerine ünlü veziri Lisânu'd-Dîn İbnu'l-Hatîb ile birlikte Mağrib'e yerleşmesine izin verildi. Ne var ki kısa bir süre sonra Gırnata'da çıkan bir başka iç karışıklık sonucu kardeşi İsmail haledilerek yerine tekrar Muhammed tahta geçti.

Mağrib'te iken Muhammed, o sırada burada bulunan ünlü tarihçi İbn Haldûn ile de tanışıp dost olmuştu. Gırnata'ya dönünce onu buraya da'vet etti ve kendisini özenle ağırladı. 1363 yılında onu İşbîlye'de bulunan Kastille kralı Don Pedro'ya elçi olarak gönderdi. İbn Haldûn, İşbîlye'li olan ailesinin yurdunu gezip ziyaret etti ve Kastille kralının kendisini yanında alıkoymak istemesi üzerine bunu kabul etmyerek Gırnata'ya geri döndü.

Bu ilim ve san'at düşkünü devlet adamının vefatından sonra, yerine geçen oğlu II. Ebu'l-Haccâc Yûsuf, torunları Muhammed ve III. Yûsuf zamanlarında Gırnata emîrliği her bakımdan sakin bir dönem yaşadı. III. Yûsuf'tan sonra tahta geçen Ebu Abdullah Muhammed el-Eyser, atalarının izinden giderek devlet işlerini Gırnata'nın eski ve soylu Banu Sirâc

ailesinden Yûsuf İbn Sirâc'a bıraktı. 1428 yılında İspanyolların Gırnata ve çevresini kuşatmaları üzerine düşmana karşı diremediği için halk Eyser'i devirerek yerine yeğeni Muhammed es-Sağîr'i başa geçirdi. Muhammed es-Sağîr, Eyser'in taraftarı olan İbn Sirâc âilesiyle iyi geçinemeyerek vezîr Yûsuf İbn Sirâc ile âilenin ileri gelenlerinden büyük bir bölümünü Gırnata dışına sürgün etti. Yûsuf İbn Sirâc ise kaçarak Kastille kralı II. Juan'a sığındı ve Kastille kralını ikna ederek Eyser'i yeniden tahta geçirmek için Tunus'tan gelmesini sağladı.

Kastille Kralının desteklediği Eyser, Endülüs'e gelerek bir ordu kurdu, Muhammed es-Sağîr ile savaştı ve Gırnata'yı zapt ederek rakîbini öldürttü. İşleri yeniden düzene koydu ve kendi adamı olan Yûsuf İbn Sirâc'ı tekrar vezir yaptı. Kastille kralı ise Eyser'e yaptığı yardımın karşılığı olmak üzere, bazı taleplerde bulundu ve kendisine bağımlılığını kabul etmesini istedi. Eyser, bu istekleri reddedince, Kastille kralı da Gırnat'a ve çevresine saldırarak birçok Müslüman'ı

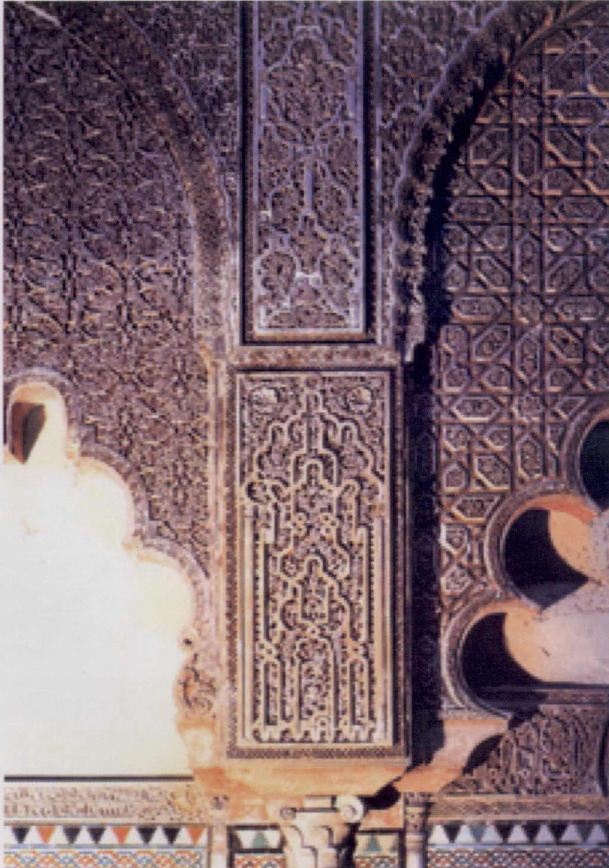
esir aldı. Bunu fırsat bilen Eyser'in muhâlifleri harekete geçerek aynı aileden Ebu'l-Haccâc Yûsuf'u hükümdâr yapmak için planlar hazırlayarak Kastille kralı II. Juan ile görüşmeler yaptılar. Bunun üzerine Kastille Kralı II. Juan Alvire'yi kuşattı ve burada Eyser'i yenilgiye uğratarak Ebu'l-Haccâc'ı Emir tayin etti. Ebu'l-Haccâc Gırnata'ya saldırdı ve vezîr İbnu'l-Sirâc komutasındaki orduyu yenerek, el-Hamrâ'ya girdi. Yûsuf ise kenti terk edip Malaga'ya kaçtı.

Ebu'l-Haccâc Kastille imparatorluğunun egemenliğini kabul ederek Gırnata'yı ona bağlı bir Müslüman Emîrlik haline getirdi. Ancak yaşlı olduğundan 6 ay sonra öldü (1432). Onun ölümü üzerine Eyse tekrar Gırnata'ya gelerek başa geçti ve Benü Sirâc'ın reislerinden İbn Abdu'l-Berr'i kendine vezîr yaptı. Endülüs Müslümanları açısından geleceğin pek

parlak olmadığını gören Eyser, Mısır Sultanı Zâhir Çakmak'a bir heyet göndererek yardım diledi ise de o, şimdilik kendisinin pek yardım edemeyeceğini, ancak Osmanlı Sultanı'nın yardımını sağlamak için çalışacağını bildirdi.

Eyser'in dıştaki gayretleri sürerken, içte çeşitli entrikalar çeviren Ahnef 1442 yılında Eyser'i halederek tutuklattı ve kendi emîrliğini ilan etti. Ancak Eyser taraftarı olan vezîr İbn Sirâc, Kastille kralının da desteğini alarak Eyser'in amcazâdesi Yûsuf İbn Ahmed'i el-Hamrâ sarayına oturtmak üzere harekete geçti ve Ahnef'i indirip yerine Yûsuf'u emîr yaptı. Fakat bir süre sonra Ahnef tekrar gelerek tahtı ele geçirdi. Kastille kralından destek alan vezîr Yûsuf İbn Sirâc, Gırnata önlerinde Ahnef'i yenilgiye uğratarak el-Hamrâ'ya tekrar döndü. Bunun üzerine önce II. Yûsuf (1458), daha sonra da İbn İsmail diye bilinen Yûsuf İbn Ahmed (1463) Gırnata emîri oldular. Akıllı ve gayretli olan bu emîr zamanında Kastille krallığı ile iyi ilişkiler kuruldu ve memlekete geçici de olsa bir sulh ve sükun hakim oldu. Ne var ki bir süre sonra Kastille kralı II. Juan öldü. Gırnata emîri onun yerine seçilen oğlu IV. Henri'nin tebaiyyetini kabul etmeyi reddetti ve iki taraf yıllarca savaşmak durumunda kaldılar.

Mağrib'te Benü Merîn'in iktidarının yıkılıp yerine onların azılı düşmanı Benü Vattâs'ın idareyi ele aldığını gören IV. Henri, Cebel-i Târık Boğazı'na saldırarak geçidi zapt etti ve Gırnata'ya ulaşan yardımın can damarını kesmeyi başardı. Bunun üzerine Yûsuf İbn Ahmed, Kastille egemenliğini kabullenmek ve vergi vermek zorunda kaldı. Ayrıca Gırnata'da, bir yandan sarayda kadınlar arası rekâbet, diğer taraftan kentteki soylu aileler arası ihtilaflar emîrliğin gücünü her giden gün zayıflatıyordu. Bundan yararlanan emîr Sa'd Gırnata'yı zapt ederek İbn İsmâîl'i sürdürdü. Fakat Benü Sirâc'ın desteklediği Sa'd'ın oğlu Ebu'l-Hasan babasına karşı gelerek onu tahtından indirdi. Dış baskılar artınca baba ile oğul yeniden anlaşılırsa da Ebu'l-Hasan'ın emîrliği Gırnata'da

karışıklıklara neden olmaya devam etti. Özellikle kardeşleri Yûsuf Ebu'l-Haccâc ve ez-Zağal diye bilinen Ebu Abdullah Muhammed, ona karşı isyan ettiler. Birincisi kısa bir süre sonra öldü, ez-Zağal ise kardeşini devirmek üzere IV. Henri'den yardım istedi. Onun desteğiyle bir yandan kardeşleriyle mücadele ederken bir yandan da isyan eden Malaga valisi ile boğuşmak zorunda kaldı. Ebu'l-Hasan onu bastırmak istediye de başarılı olamadı. Bunun üzerine malagalılar ez-Zağal'ı çağırarak onu başlarına geçirdiler. Böylece Gırnata emîrliği birbirine düşman iki bölgeye ayrılmış oldu.

Gırnata emîrliği böylesine iç karışıklıklar ve fitnelere çalkalanıp dururken kuzeyde önemli gelişmeler oldu. Aragon kralı II. Juan'ın oğlu Ferdinand ile IV. Henri'nin kız kardeşi Kastille kraliçesi İsabette evlenip 1479 yılında Kastille Kralı ve kraliçesi olarak ilan edildiler. Böylece uzun zamandan beri birbirine düşman olan Aragon krallığı ile Kastille krallığı tek elde toplanmış oldu. Kral ve kraliçe, öncelikle asıl hedefleri olan Yarımada'yı Müslümanlardan temizleme (Rconquista) hareketine hız verdiler. Bu amaçla Gırnata ve çevresindeki Müslüman yerleşim bölgelerine saldırdılar. Gırnata emîri Ebu'l-Hasan bunlara karşılık verdi ve Kastille ordularını durdurmayı başardı.

Ne var ki ömrünün sonlarına doğru "Süreyyâ er Rûmî" veya "Züreyde" diye bilinen güzel bir Hıristiyan cariye ile evlendi. Cariyenin asıl adı İsabette olup bir İspanyol komutan olan Sancho de Jamines'in kızıydı ve bir savaşta esir alınıp saraya getirilmişti. Bu taze dilbere fazlasıyla meftun olan Emîr, adeta onun elinde oyuncak haline geldi. Bu dönme cariye, Emîr'in dirayetiyle ünlü ve cariyeden ayırd edilmek üzere "el-Hurre" diye tanınan önceki eşi Aîşe'ye karşı emîri tahrik ederek onu sarayın bir bölümüne hapsedtirmeyi başardı. Asıl amacı tahtın meşrû vârisleri olan Aîşe'nin çocuklarını bundan mahrum etmektir.

el-Hurre ise olanlara seyirci kalmayıp Gırnata'nın ünlü ailesi Benü Sirâc ile işbirliği yaparak cariyenin oyunlarına karşı tedbîr almak istedi. Bundan haberdar olan Emîr, Aîşe'yi öldürtmeye çalışırken Aîşe, Emîr'in Loja kuşatmasında bulunmasından yararlanarak iki çocuğuyla birlikte geceleyin el-Hamrâ'dan kaçıp bilinmeyen bir yerde gizlenmeyi başardı. Olaydan haberdar olan Gırnata halkı, bir yandan Hıristiyan dönmesi cariyeye bu kadar itibar göstermesinden dolayı Ebu'l-Hasan'dan nefret ederken, diğer yandan ona karşı direnen Müslüman asıllı eşi el-Hurre ve çocuklarına büyük destek verdi. Hükümdarın yaşlı ve halkın desteğinden yoksun kaldığını gören ve çok Hıristiyan olarak nitelenen Kral ve Kraliçe, Gırnata'ya karşı son darbeyi indirmek üzere harekete geçti ve Emîrliğin elindeki son kaleler olan Aljamma ile Loja'yı istila etti. Bunun üzerine zaten Emîr'e çok kızgın olan Gırnata halkı ayaklanarak Ebu'l-Hasan'ı devirip yerine oğlu Ebu Abdullah'ı başa geçirdiler. Ebu'l-Hasan ise kaçarak Malaga Emîri olan kardeşi ez-Zağal'ın yanına sığındı.

Koyu Katolik Ferdinand ile İsabette, güneyde Gırnata'nın liman kenti olan Malaga'yı zaptetmek üzere harekete geçtiler de Malaga ile Valez arasındaki yüksek tepelerde gerçekleşen savaşta yenilerek büyük kayıplar verdiler. Gırnata emiri Ebu Abdullah da amcasına yardım etmek üzere harekete geçti Gırnata Kurtuba güzergâhındaki bazı yerleri zaptetti. Dönüşünde Lucena'da yenilerek askerleriyle birlikte esir düştü.

Kastille kralı Ferdinand, Gırnata'yı daha fazla karıştırabilmek ve emîr olan amcası ez-Zağal'a karşı kullanmak üzere Ebu Abdullah'ı öldürmeyip elinde tuttu.

Annesi Aîşe'nin girişimleriyle yapılan gizli bir anlaşma ile Ebu Abdullah serbest bırakıldı. Bu anlaşmaya göre Ebu Abdullah Gırnata'ya dönerek Kastille egemenliğini kabul edecek, yıllık on iki bin altın vergi verecek ve tutuklu bulunan 500 İspanyol esiri serbest bırakacaktı. Bu anlaşmaya sâdik kalacağına göstergesi olarak da oğlunu Kastille imparatoru nezdinde rehîne bırakacaktı. Serbest bırakılan Ebu Abdullah, Kastille orduları desteğinde Gırnata'ya doğru ilerledi. Bu sırada Ferdinand Gırnata'nın kuzey kilidi olan Ronda'yı kuşatmış, arkasından Malaga'ya doğru harekete geçmişti. Gırnata emiri Abdullah ez-Zağal komutasındaki Müslüman orduları Malaga'da ispanyolları yenilgiye uğrattılar, sevinç dolu olarak Gırnata'ya döndüler. Abdullah ez-Zağal bundan sonra Endülüs içlerine doğru ilerlemek istiyordu ki Almeriyye'de vali bulunan yeğeni Yûsuf Ebu'l-Haccâc isyân etti, isyânı bastıran ez-Zağal dönüşünde serbest bırakılmış bulunan yeğeni Ebu Abdullah'ın Kastille orduları desteğinde Gırnata'ya doğru ilerlediği haberini aldı. Ebu Abdullah'ın tahrikleriyle Gırnata'da çıkan isyânı bastıran ez-Zağal ile anlaşmak zorunda kalan Ebu Abdullah taht iddiasından vazgeçti. Bu durum Kastille kralıyla olan anlaşmasını bozduğu anlamına geliyordu. Bunun üzerine Ferdinand Müslümanların eline geçmiş olan Loja'yı yeniden zaptetmek üzere kuşattı.

Bu sırada Ebu Abdullah, tekrar taht sevdasına düştü ve Ferdinand'ın desteğiyle Gırnata yakınlarına gelerek, amcasına baş kaldırmış olan el-Beyazın halkına yardım etmek istedi. ez-Zağal, asîleri bastırmak üzereyken Ferdinand'ın Malaga yakınlarında Vales'i (Beleş) kuşattığı haberini aldı. Burayı savunmak üzere hareket ettiyse de kentin Ferdinand'ın eline düşmesini önleyemedi. Üzgün şekilde döndüğünde ise yeğeni Ebu Abdullah'ın kendisini devirip Gırnata'ya hakim olduğunu öğrendi. bilen Ferdinand, güneyden, yani Müslüman Afrika'dan

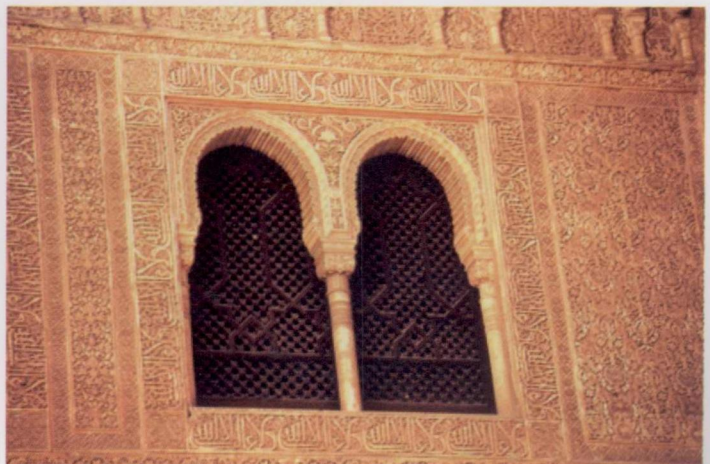
yarımadaya gelebilecek bütün yardım kanallarını kesmek üzere - Cebel-i Târık'ın zaptından sonra tek bağlantı noktası olarak kalan- Malaga'yı karadan ve denizden kuşattı. Malaga ez-Zağal'ın sınırları içinde yer almasına rağmen, yeğenin yeni bir ihânetinden korkarak savunmak üzere buraya gitmedi. Eli kolu bağlı olarak Mısır Memlûk sultânı Eşref Kayıtbay'dan yardım diledi ise de herhangi bir yardım sağlayamadı. Malaga halkı kahramanca üç ay kuşatmaya karşı direnip mücadele verdiler ve 1487 yılında Ferdinand'ın ordularına teslim oldular.

Ferdinand, ez-Zağal'ı ortadan kaldırmaya kadar yeğeni Ebu Abdullah ile iyi geçinmiş, önceden yapmış olduğu anlaşmayı iki yıl daha uzatmış, gizli kalması kaydıyla Ebu Abdullah'ın elinden bir başka sözleşme daha almıştı. Buna göre; Basta, Almeriyye ve Vadi Aş'ın (Guadix) teslim olmaları halinde Ebu Abdullah da Gırnata'yı Ferdinand'a teslim edecekti.

1490 yılı başında Ferdinand, Ebu Abdullah'a iki kumandanını göndererek, Gırnata'yı ve el-Hamrâ Sarayı'nı kendisine teslim etmesini bildirdi. Ancak amcasının ve çevredeki Müslüman kentlerin başına gelenleri gören Ebu Abdullah, bu isteği yerine getirmeyerek kumandanlarından Ebu'l-Kâsım el-Melîh'i konuyu görüşmek üzere Ferdinand'a yolladı. Ferdinand isteklerinde ısrâr edince, vezir Yûsuf ibn Kümâşe ile İbrâhîm el-Kaysî isimli Hıristiyanlarla ticarî ilişkileri iyi olan zevatın da aralarında bulunduğu ikinci bir heyeti daha Sevilla'da ikamet etmekte olan Ferdinand'a yolladı. Ne var ki Ebu Abdullah'ın eski müttefiki Ferdinand, kararından vazgeçmedi ve aynı yıl içerisinde Gırnata'yı kuşattı ise de bir sonuç alamadı.

1491 yılı başlarında Ferdinand tekrar büyük bir ordu ile Gırnata'ya saldırdı. Şehrin birkaç kilometre yakınlarına kadar geldi ve yüksek el-Buşurrât (Güney Alpjuras) dağlarında yerleşmiş bulunan Müslümanlardan kente yardım gelmesini önlemek için kentin giriş ve çıkışlarını denetimi altına aldı. Ancak el-Hamrâ Sarayı'nın önündeki yüksek bayırlara kurulmuş bulunan Gırnata kenti, arkasını Müslümanların "Şulir" dedikleri "Sierre Navada" dağlarına dayadığı için, ele geçirilmesi çok zordu. Yaz boyu kuşatma devam etti. Müslümanlar kuşatmayı yarmaya çalışılsa da başarılı olamadılar. Kış gelip kar yağmaya başlayınca kentte açlık baş gösterdi.

Uzun süren kuşatmaya rağmen Gırnatalılar teslim, olmayınca, Ferdinand, saldırıya geçti. İki taraf arasında kanlı çarpışmalar oldu. Muhasaranın üzerinden tam yedi ay geçmişti. Açlık, susuzluk ve hastalıklarla dolu, ümitsizlik içinde geçen yedi ayın sonunda çaresiz kalan Ebu Abdullah, halkın önderlerini, komutanları ve fakîhleri toplayarak teslimden başka çıkar yollarının kalmadığını anlattı. Mûsâ

dayanabilecek güçleri kalmıştı, ne de gelebilecek herhangi bir yardım ümidi. Mağrib ülkeleri ihtilâf içindeydiler. Mısır'da güçsüz bir yönetim vardı ve güçlü Osmanlı Sultanı II. Bâyezîd, Şehzâde Cem ile uğraşmaktaydı.

Toplantı sonucunda teslim şartlarını konuşmak üzere Vezir Ebu'l-Kâsım Abdülmelik ve İbn Kümâşe görevlendirildi. Ferdinand'ın karârgahında Vezir Ebu'l-Kâsım ile Arapça bilen kumandan Gonzales de Cordoba arasında birkaç hafta süren uzun münakaşalardan sonra 25 Kasım 1491'de anlaşmaya varılarak 56 maddelik teslim anlaşmasının metni hazırlandı.

Bu anlaşmanın yapıldığı yerde ve tarihte ayrıca gizli kalmak şartıyla, ikinci bir anlaşma daha yapılarak Ebu Abdullah'a ve aile fertlerine şehrin tesliminden sonra tanınacak imtiyazlar ve haklar belirlendi.

Vezir Ebu'l-Kâsım Abdü'l-Melik ve İbn Kümâşe teslim şartlarını içeren anlaşma metnini yanlarına alarak Ferdinand'ın temsilcisi Ferdinand de Savera ile birlikte el-Hamrâ'ya geldiler. Ebu Abdullah, Gırnata ileri gelenleri ve fakihler el-Hamrâ'nın ünlü Kumâreş (Comares) ya da elçiler (Embajadores) salonu denilen en büyük salonunda toplandılar. Uzun tartışmalardan sonra Ebu Abdullah anlaşma metnini imzalayarak De Savera'ya teslim etti.

20 Aralık 1491'de anlaşma gereği olarak Ebu Abdullah Gırnata'daki 500 İspanyol esirini serbest bıraktı ve veziri Yûsuf ibn Kümâşe ile Ferdinand'a bazı hediyeler göndererek iyi niyet gösterisinde bulunmak istedi. O esnada kentin, 2 Ocak 1492 (2 Rebû'l-Ewel 897) tarihinde resmî törenle teslimi kararlaştırıldı. Yani teslim anlaşmasının imzalanmasından 39 gün sonra.

Bu meşum güne ilişkin olarak İspanyol kaynaklarında uzun detaylar verilmektedir: "O günün sabahı, Kastille askerleri kalabalıklar halinde kenti işgale hazırlandılar. Kararlaştırıldığı şekilde kentin teslimine hazır olduğunu belirtmek üzere üç pâre top atıldı. İmparator kente ilkin kendisi girmeyip İspanya Başpiskoposu Kardinal Pedro de Mendosa'yı 3000 kişilik bir ordu ile gönderdi. Kendisi ayrı ve eşi İzabella ayrı bir yoldan Gırnata'nın güneyindeki Armilla'ya (Ermile) geldiler. İkisi birlikte, öğleye doğru el-Hamrâ Sarayı'nın kapıları önünde buluştular

Kentin teslimi konusunda birbirinden farklı rivayetler aktarılmaktadır. el-Hamrâ'nın teslimi Kardinal Mendosa ile, Vezir ibn Kümâşe arasında gerçekleşti. Sonra Ebu Abdullah yürüyerek el-Hamrâ'nın kapısının önüne geldi. Gırnata Ulu Camii'nin bulunduğu Chenil nehri kenarında kendisini beklemekte olan Ferdinand'a el-Hamrâ'nın anahtarlarını teslim etti.

Bu teslim törenine katılanlar arasında kısa bir süre sonra Amerika'yı keşif için yola çıkacak olan ünlü denizci Kristof Colomb da bulunuyordu.

Sonra Ebu Abdullah, Kraliçe İzabella'nın yanına giderek, tutuklu bulunan oğlunu aldı ve el-Hamrâ'nın arkasından Cennetü'l-Arif'i geçerek el-Büşürrât (Güney Alpjuras) bölgesine doğru hareket etti. İsteği üzerine son çıktığı kapı olan Yedi katlı kapı (Sieta Suelos) taşla örülerek bir daha açılmamak üzere kapatıldı. Padol tepesine çıktığında cennet Gırnata'yı bir daha seyretti ve hüüngür hüüngür ağlamaya başladı. İşte o zaman vâlide sultân Aişe meşhûr: "Erkekler gibi savunamadin bari kadınlar gibi olsun ağla" diyerek oğluna gerekli dersi verdi. Bu sebeple buraya hala İspanyollar "El Ultimo Suspiro del Moro" (Arabın son ağladığı yer) adını vermektedirler.

Bu sahneyi büyük şâirimiz Akif şöyle tasvîr eder:

"Endülüs tâci elinden alınan bahtı kara,
Savuşurken o güzel mülkü verip ağıyâra,
Tırmanır bir kayanın sırtına, etrâfa bakar;
Bırakıp çıktığı cennet gibi zümrüd ovalar,
Başlar ağlatmaya bîcâreyi hüüngür hüüngür !
Karşidan vâlide sultân bunu pek haklı görür,
Der ki: "Çarpışmadın erkekler gibi düşmanlarla;
Şimdi hiç yoksa kadınlar gibi olsun ağla !"

Böylece Gırnata'yı terk etmiş olan Ebu Abdullah, ailesi ve yakınlarıyla birlikte el-Büşürrât (Güney Alpjuras) bölgesindeki Enderiş kentine gider. Ancak Katolik Kral ve Kraliçe, onun burada kalmasının ilerde karışıklıklara vesile olabileceğini düşünerek bütünüyle Yarımada'nın dışına çıkarmak için planlar hazırlarlar. Bu amaçla daha önce Ebu Abdullah'ı Gırnata'yı teslim etme ikna eden vezirleri Yûsuf ibn Kümâşe ile Ebu'l-Kâsım Abdülmelik'i kullanırlar. Bu iki vezir, Ebu Abdullah'ı, kendisinin Endülüs'te güvende olamayacağını, emlakını satarak amcası ez-Zağal gibi Mağrib'e gitmesinin daha uygun olacağını belirtirler ve zaman zaman da korkutarak bu hususta ikna ederler. Böylece sakit emîr Ebu Abdullah, 21000 Kastille altınına emlakını Kral ve Kraliçe'ye devrederek 1493 yılı Ekim ayının sonunda Endülüs'ten ayrılarak Fas'a yerleşir. Bundan sonra bir daha onun akibetinden haber alınmaz.

Böylece 787 yıl İslam hakimiyetinde kalan ve insanlığa eşsiz eserler takdim eden Endülüs tarihi son bulur.

Bundan sonra dramın ikinci perdesi başlar:

Ferdinand ile İzabella, Gırnata'dan ayrılırken buraya tayin ettikleri genel Vali Tendelia'ya yaptıkları teslim anlaşmasının gereğine uymasını ve halka iyi muamele etmesini söylerlerse de bu sözler tutulmaz. İşgalden hemen sonra Kilise mensupları Ferdinand'dan, Müslümanları Hıristiyanlaştırmasını veya Yarmada'dan kovmasını isterler. Toledo Başpiskopos'u ve İspanya kilisesi'nin reisi Kardinal Ximenes ve Engizisyon Mahkemeleri başkanı Diago Desa, anlaşma ile verilen hakları bir bir çiğneyerek bu mazlûm insanların, dinlerinden döndürülmeleri için zorlanmalarını kararlaştırırlar.

Kardinal Ximenes 1499'da Gırnata'ya gelerek Gırnata Piskoposu Don Talavera ile birlikte Müslümanları Hıristiyanlaştırma projesini başlatır. Önce hediyeler ve maddî imkanlar sunarak halkı Hıristiyan yapmaya çalışırlar. Bu teşviklere kânan Sultân Ebu'l-Hasan'ın Hıristiyan eşi Süreyya'dan doğma oğulları Sa'd ve Nasr, Hıristiyan olarak birisi Don Fernando de Granada, diğeri de Don Juan de Granada adını alırlar. Yine Nasrî hanedanından Almeriyye komutanı Yahyâ Hıristiyanlığı kabul ederek Don Pedro de Granada adını alır. Vezir Ebu'l-Kâsım İbn Rıdvan İbn Yağîş ile yine Ebu Abdullah'ı Gırnata'yı teslim etme ikna eden Vezir Yûsuf ibn Kümâşe Hıristiyanlığı kabul ederek birer papaz olurlar.

5- Her şeyin elbet vardır bir sonu:

Ve artık Endülüs rüyası, yürekler acısı bu dramatik sahne ile son bulur. Endülüs'ün son günlerinden bize yalnızca bir mersiye kalmıştır. Ebu'l-Bakâ Sâlih İbnü's-Şerîf er-Rondî'nin acı feryatlarını ihtiva eden bir mersiye:

"Tamamlanan her şeyin kalır elbet eksiği,
İnsanı gururlandırmamalıdır rahatlığı, esenliği.
Gördüğün gibi, her şey değişip durmaktadır,
Bir anı sevinçle geçenin, pek çok anı hüznle doludur.

Bu dünya baki değildir hiç kimseye,
Ve devam edemez her zaman belirli bir halde,
Zaman, her zirhı yırtar atar,
Kendini göstermezse kılıçla mızrak.
Her kılıcın da vardır elbet bir sonu.
İsterse kılıç Zû Yezn'in oğlununki, kında Gımdân (kalesi)
olsun,

Hani nerede Yemen'in taçlı hükümdarları?
Nerede şimdi onların tahtları, taçları?
Hani Şaddâd'ın İrem'deki bahçeleri, bağları?
Nerede bugün İran'daki Sâsânî Şehînşâhları?
Kârûn'un biriktirdiği altınlar nerede?
Ad nerede, Adnan ile Kahtân nerede?
Hepsinin de başına o karşı konulmaz iş geldi.
Sanki, hiç olmamışlar gibi hepsi de yok olup gitti.
Bir zamanlar varolan o saltanat da, o mülk de,
Şimdi artık uyuyanın gördüğü rüya ve hayal gibi oldu.
Dârâ'ya da çatı zaman, onunla da çatıştı,
Kisrâ'ya da döndü, onu sarayı bile koruyamadı.
Hiçbir sebep kolay gelmedi Sa'b'a (zora) sanki,
Süleyman hiçbir gün dünyaya hükmetmedi,
Zamanın bastırırken olayları çeşit çeşittir,
Zamanın, sevinçleri vardır, hüznüleri vardır.
Olayların acısını hafifleten teselli yolları vardır,
Fakat İslam'ın başına gelen felâketin hiçbir tesellisi
yoktur.

Bu felâket adanın başına gelen çâresiz derttir.
Öyle bir felâket ki Uhud çöktü, Şahlân parçalandı.
İslam'a göz değdi, başına felâket çörekledi.
Artık şehirlere ve bölgelere İslam'dan uzaklaştı.
Sor Belensiye'yle, Mursiye'nin hali nedir?
Nerede bu gün Şâtıba, hani nerede Ceyân?
Nerede hani ilimler yurdu Kurtuba?
Nice bilginlerin şanı yükselmisti orada.
Nerede Hims, nerede oranın mesireleri?
Taşkın ve dolgun akan o tatlı nehirleri?
Bunlardı direkleri o koca ülkenin,
Direkler olmayınca, ayakta durmak ne mümkün.
Üzüntüden ağlıyor, apaçık Hanîf dîni,
Tıpkı sevenin, sevgilisinin ayrılığına yanması gibi,
İslam'dan uzaklaşmış olan o diyârlara,
Ki çöle dönmüş, küfür ile şenlenmiş olsa da.
O yerler ki, camileri hep kiliseye dönmüş,
Ve haçlarla çanlardan başka hiçbir şeyleri kalmamış,
Cansız bir madde iken mihraplar bile ağlamakta,

Tahta parçalarıyken, minberler bile mersiye okumakta.
Zamanda öğüt alınacak bunca şey varken ey hâlâ gaflette
olan,

Zaman uyanıktır, sen uykuda da olsan.
Ey yurdu kendini aldatıp da rahat rahat yürüyen adam,
Hıms'dan sonra hiç aldanabilir mi yurtlara insan?
Bu felâket önce geçenleri de unutturdu.
Zaman uzasa da hiç unutulmaz ama bu.
Ey atların en iyilerine binenler,
O atlar ki, yarış meydanlarında kartal gibidirler;
Ey keskin Hint kılıçlarını kuşananlar,
O kılıçlar ki, toz bulutları içinde ateş gibi parlar;
Ey denizin ötesinde rahat içinde eğlenenler,
Onlar ki kendi yurtlarında efendi ve hükümandırlar.
Endülüs halkından haberiniz var mı sizin hiç?
Kervanlar o halkın halini etrafa yaymıştır.
O güçsüz düşmüş insanlar sizden ne kadar yardım
istedi?

Öldürülmüş, esir düşmüş o insanlar için kimse
kıyılamadı.

Ey Müslümanlar, aranızdaki bu çekişme neyin nesi?
Ey Allah'ın kulları hepiniz kardeşsiniz halbuki.
Aranızda himmet sahibi cesur kimseler yok mu?
Hayra yardımcı ve destek olanlar yok mu?
Eyvah bugün zillete düşen kavm-i azîze,
Zulüm ve azgınlık düşürdü onları işte bu hale.
Dün hakim iken kendi yurtlarında,
Bugün köledirler küfür diyârında.
Görseydin eğer, onları hayretler içinde rehbersiz,
Renk renk zillet elbiseleri içinde kimsesiz.
Görseydin eğer, satılırken ağlaşmalarını,
Durumdan dehşete düşer, üzüntü çevresini kuşatırdı.
Ah! Nice analarla çocukları birbirinden ayırdılar,
Ayrıldığı gibi bedenlerle ruhlar.
Ve doğuş anındaki güneş gibi güzel nice kızlar,
Yâkût gibi, mercan gibiydi sanki onlar,
İğrenç yere götürdü zorla onları domuzlar,
Hayretler içinde gönül, yaşlarla dolu gözler.
Bu gibi durumlarda gönül kederinden erir de gider,
Varsa İslam ile iman bir gönülde eğer."

